

A CISZTERCIK

NYOLCSZAZ ÉVVEL EZELEŐTT, 1142-ben, II. Géza uralkodása alatt egy tizenhárom főből álló szerzetes csapat szállt meg a Tolna vármegyei Cikádoron, a mai Báltaszéken. A vándorok Heiligenkreuzból, az ottani ciszterci apátságból telepedtek át. A létszámot a ciszterci előírás állapította meg, amely a szabályos alapításhoz tizenkét szerzetes és egy apát kiküldését kívánta. Ez a raj alapította meg az első magyarországi ciszterci apátságot. Rövid néhány évtized múlva, III. Béla uralkodása idején, újabb és újabb csoportok érkeztek hazánkba, de most már nem a szomszédos Ausztriából, hanem legtöbbször egyenesen, esetleg közvetve francia földről. Még a XII. század folyamán megalakult az egresi, majd a bakonyi (zirici) apátság, utánuk a szentgotthárdi, a pilisi, a pásztói apátságok — egytől-egyig III. Béla királyunk áhíthatos buzgóságának eredményeként. E század végén s a következő elején a ciszterci férfi- és női kolostorok hálózata már szinte az egész történelmi országra kiterjedkedett.

A keresztény Európával való szoros összekapcsoltságunkat mutatja, hogy a nyugatról érkezett ciszterciük olyan hamar gyökeret vertek nálunk. Az első magyarországi apátság alapításakor a rend nagy szentje, Szent Bernát még élt s a rend születésétől kezdve még egy félszázad sem telt el. S egy évszázadon belül a ciszterci hálózat magyar része lényeges vonásaiban máris kialakult s a magyar ciszterciük mint „acies bene ordinata“ álltak a kereszténység és a magyar ügy szolgálatában. Ez a kettő már akkor egyet jelentett s a helyzet azóta sem változott. Mindez azt mutatja, hogy Szent István műve, hazánk bekapcsolása a nyugateruópai kereszténységbe tökéletesen sikerült: a tőle lerakott alapokon fejlődött, gazdagodott, színesedett tovább a magyar élet. Kétségtelen, hogy az elterjedés gyorsaságában nagy része volt Szent Bernát rendkívüli tekintélyének. De ezen felül szükség volt még a magyar befogadóképesség hajlékonyságára is.

A ciszterciük feladatait nálunk az örök feladatok vállalása mellett egyszerűségeink a magyar idők szükségletei is alakították mindvégig. A szerzetesi életformában az alap, az elindulás: a lemondás gondolata örök és változatlan. Annál változatosabb minden más: főleg a munkálkodást területek. Ez természetesen a legnagyobb mértékben függ a történelmi helyzet, a letelepülés helyének adottságaitól. Éppen ez a rugalmasság, a helyhez és időhöz való alkalmazkodás magyarázza az egyes szerzetesrendek kimeríthetetlen termékenységű munkájának feltűnő eredményességét. A ciszterciük munkakörét is a mindenkorai magyar szükségletek alakították.

A hazánkban letelepedett ciszterciük új szellemet és új irányt hoztak magukkal, hogy kiegészítsék, tovább folytassák és fejlesszék azt a nagy munkát, amelyet Szent István korában a bencések megkezdtek. Foglalkoztak szellemi munkával, hivatást éreztek a tudomány és művészet ápolására, majd munkakörükbe vonták a hitterjesztést, a lelkesítést s végül vállalták a tanítást. A kezdet kezdetén azonban az áhíthatóság művei mellett főképpen földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Szent Róbert és Szent Bernát fiai ültették át annak idején a magyar mezőgazdálkodásba az akkor már magas színvonalon álló francia földművelés vívmányait. E munkásságuk valóságosan korszakot nyit a magyar mezőgazdaság történetében. Erdőket irtottak, mocsarakat tüntettek el, termőkké kényszerítették a földeket: a napi munka szentségével alakították a polgárisodó Európa nélkülözhetetlen tényezőivé a nem régen még hadi kalandokra kiránduló magyarokat, akik elnyerték ugyan a kereszténységet, de talán még léleklében is könnyebben váltak keresztényekké, mint éppen ekkoriban. Ismeretes, hogy történelmi fejlődésünkben az egyház és a művelődésben való haladás mennyire szét-

választhatatlanok. A kereszténységhez való tartozás nemcsak lelki kérdés, hanem nagy művelődési probléma is, amely nagyon sok esetben szétágazik a gazdasági élet területeire. Az egyház hozta a kegyelmet, a Szent Tamás értelmében vett gratia-t, az üdvözítő hitet, az örök haza reményét. De ugyancsak az egyház hozta a keresztény Európa műveltségét, a gratia-tól megneemesített natura-t is. Befolyására nemesült a meghódított föld hazává. A kiirtott és termésre kényszerített ősvadon, a lecsapolt mocsár, a Feltört föld újabb és mindig erősebbé váló köteléket jelentett a rög és ember között. Így formálódott, szépült, nem utolsó sorban az okszerű munka révén a vér mellett verejtékkel is öntözött föld igazi hazává, a szeretett hanttá. Ilyen értelemben mondhatjuk, hogy az egyház a nemzetek anyja: a magyar nemzeté is. S a munkában, mely a nemzetté formálódást jelentette, első szent királyunknak nagy segítségére voltak a bencések. Az utódok alatt már további segélycsapatok jelentkeztek, III. Béla alatt főleg a ciszterciek. Még elég sok volt a gazdátlan terület, az őserdő, a lecsapolásra váró mocsár. S a lelkiek terén is akadt elég tennivaló.

A rend történetírója, a nagy érdemű Békefi Rémig feljegyezte, hogy az alapítók a legtöbbször vad, zord vidéken, nem ritkán mocsaras területeken szálltak meg: a Bakony rengetegében, a Pilis-hegy lábainál, a Sárvíz mocsarai között, a Bükk erdeiben. Aldozatos munkájukkal meghódították az ember számára az addig ellenálló földet: irtották az erdőket, lecsapolták a vizeket, rétekké, dús legelőkké alakították át a posványokat, paradicsommá varázsolták főleg a kolostorok környékét, remek gyümölcsösöket, szőlőket telepítettek. Az egyes majorokban ácsok, kovácsok, tímárok, vargák, takácsok, kőművesek, pékek — nagyobbrészt ú. n. megtért testvérek — serénykedtek. Mindez mérhetetlen fontosságú. Munkájuk eredményeként szentebb, értékesebb drágább lett a magyar föld, mert fáradozás, alkotás emléke is fűződött hozzá. Kétségtelen, hogy a ciszterciek közreműködése nélkül a XII. és XIII. századi Európa és benne Magyarország élete kevesebb értéket termelt volna. S akkor még a kultúra eszközei között az alapot egyengető szerszámoknak, az ekének, a fűrésznek, a kalapácsnak jutott a vezető szerep.

Adataink vannak rá, hogy a ciszterciek derekasan kiveszik a részüket a honvédelemből, majd főleg a tatárjárás után megindult országépítésből. Hatalmas nyomaik maradnak a szellemi életben. Közismert, hogy a művészet-történet a ciszterciek megjelenését magyar földön korszakalkotó eseménynek tekinti: a csúcsív velük érkezett meg hozzánk francia földről. Érdemnek vehető az is, hogy a középkori magyar szellemi élet francia elemeinek egy részét a ciszterciek is közvetítették. Székesfehérvár szentéletű püspöke, Prohászka Ottokár a maga költői lelkével gyönyörű emléket állított a pilisi monostornak, amelyet III. Béla magyar király „Szent Bernát szellemének, a bátor, erős, kemény hitnek épített.“ Plasztikus fantáziájával a pilisi erdőben látja a volt párisi diákokat, Anonymust: „Itt bandukolt hát a pilisi erdőben a híres P. dictus Magister s talán mikor a pilisi apátság forrásához leült, úgy festett, mint ahogy most a Városligetben méláz.“ Pilis hegyén érzi, hogy a mult a jelenben lüktet s hogy az az igazi gazdag élet, amelyben a mult is, a hagyományok is, az idő, a helyek története is mint bátor, erős és jelenvaló öntudat él. Számtalanszor elzarándokolt a Pilis hegyre, megállt a volt apátság forrásánál a diófa alatt s úgy érezte, hogy innen lelki szemeivel ellát Clairvaux-ig, a középkori Párisig, a Sorbonne-ig, hiszen mindaz, ami hajdanában itt volt és itt élt, az mind onnan jött. Hiába pusztította el a monostort a török, valami megmaradt, ami soha el nem pusztulhat: a genius loci, az első európai renaissance áhítatos szellemének, Szent Bernát lelkének emléke. A megigéző csendben éppen itt tudta a legáhítatosabban átérezni azokat a kapcsolatokat, amelyek az akkor még nagyon zsenge magyar kereszt-

ténységet nyugatnak ehhez az első ébredéséhez; első renaissanceához fűzték. Prohászka úgy érzi, hogy Pilis közelében még ma is a misztika szelleme járja át a hegyet és völgyet s beszél franciául és latinul a bükkfákkal és tölgyekkel. S világosan látja, hogy a XII. és XIII. században az országszerte széthintett ciszterci apátságok ennek a szellemnek őrhelyei s egyben a magyar élet-akarat és hősi életforma kialakítói is.

Mert nálunk a hősi életforma is a legszorosabban összefügg kereszténységünkkel. A magyar történelemből nyilvánvaló, hogy a kereszténységért való küzdelem és a magyar létért való harc a legtöbbször összeesett. A kereszténység és a magyar sors szétválaszthatatlan. A kereszténység oltalma alatt fejlődöttünk nemzetté s értük el azt, amit e földön elődeink nem tudtak elérni: hazát alkottunk és életben maradtunk. A kereszténység formálta ki, nem utolsó sorban a ciszterciek közreműködésével, nemzeti hivatásunkat: a nyugati keresztény művelődés védelmét. Az isteni Gondviselés nem könnyű napszámát ezen a ponton szolgáltuk a múltban s szolgáljuk ma is.

A magyar sors és a ciszterci sors összefonódottságát szimbolikusan mutatja az a párhuzamosság, hogy Buda elfoglalása után két emberöltővel a cisztercieknek semmi nyomuk Magyarországon. A török épp úgy megsemmisítette őket, mint ahogyan másfél évszázadra tönkretette nemzetünk egységét. S az is milyen sokat mond, hogy a török kiűzése után a ciszterciek is hamarosan visszatértek hozzánk, de most már nem Franciaországból települtek, hanem a szomszédos Ausztriából és Németországból.

A cisztercieknek is, mint az egész magyarságnak, mindent előíról kellett kezdeniük: újra bele kellett akasztaniok a földre az ekét s egyúttal harcolniok is kellett, többek között a magyar ciszterciek függetlenségéért. Mennyire jellemző és mennyire magyar, hogy a nemzeti függetlenségre és önálló állami létre irányuló magyar törekvésekkel párhuzamosan az új életre ébredt magyarországi ciszterciek is megkezdik felszabadító küzdelmüket, szinte a saját külön szabadságharcukat az idegen apátokkal és kiküldötteikkel szemben.

A szívós, keményakarátú magyar szerzetesek szabadságharcának megkoronázásául alakult meg 1814-ben a zirci-pilisi-pásztói egyesített, független magyar apátság, már majdnem pontosan a mai ciszterci életkeret. A felszabadulási törekvések idején lett a rend magyar tanítórenddé: a magyarok ezrei és ezrei nemzedékeken át Szent Bernát fiaira bízták és bízzák legdrágább kincsüket, fiaikat, végeredményben a nemzet jövőjét. Már mint tanítórend éli át a 48-as függetlenségi harcokat. Jókai költői lelke egyik regényében örök emléket állított a 48-as ciszterci hazafiságnak. De a ránk maradt okmányok tartalma is felér a legszebb költészettel. Közben megszokás nélkül folyt és folyik az a nagy anyagi és szellemi erőfeszítés, amely a tanítórenddé való átalakulás szükségszerű következményének tekinthető. A ciszterciek ugyanis ennek a sorsdöntő lépésnek minden, akármilyen terhes követelményét is a legnagyobb áldozatkészséggel teljesítették.

Jubileumnak csak akkor van értelme, ha nem pusztán a múltra tekint Vissza, hanem a megemlékezésben egyúttal benne van a jelen öntudata és a jövőben való folytatás vágya. A „hazafias“ ciszterci rend most lefolyt ünnepe sem vég, nem befejezés, csak pillanatnyi megállás az örök magyar célok felé vezető úton. A magyar erő, öntudat, tetteképeség nem képzelhető el, ha a történeti gyökereket elvágjuk. S e történeti gyökerek között az egyik legerőteljesebb immár nyolc évszázadon keresztül szállította az éltető nedveket a magyar élet, lélek és eszmény formálásához.

HUSZTI JÓZSEF